

AGROBIZNES, FAN VA TEXNOLOGIYALAR

ILMIY-AMALIY
ELEKTRON
JURNALI

Агробизнес, наука и технологии

Agribusiness, science and technology

№ 083688

ISSN:
3060-5245

Toshkent-2026

Platform & workflow by
OJS / PKP

BOSH MUHARRIR

Oblomuradov Narzullo Naimovich – i.f.d. (DSc), professor.

Bosh muharrir o'rinbosarlari:

Islamov Soxib Yaxshibekovich – q.x.f.d. (DSc), professor.

Sultonov Kamoliddin Sadriddinovich – q.x.f.d. (DSc), professor.

Farmonov To'liqin Xayitmurodovich – i.f.d. (DSc), professor.

Muharrir:

Beglayev Uchqun Xurramovich – i.f.f.d. (PhD), dotsent.

Tahrir hay'atining xalqaro a'zolari:

Kusainov Xalel Xaymullayevich – i.f.d. professor (Qozog'iston davlat texnologiya universiteti)

Vilija Aleknevičienė – i.f.d. professor (Universitet Vitovta Velikogo)

Gilbert Ludwig – professor, (Jamk University of Applied Sciences)

Bobojonov Ixtiyor Baxtiyorovich – i.f.d. professor (Germaniyaning Leybnits nomidagi Markaziy Osiyoda qishloq xo'jaligini rivojlantirish instituti (IAMO))

Daiva Makutenene – professor, (Vitautes Magnus universiteti, Litva)

Xaitboyeva Nargiza Alikulovna – i.f.d. dotsent (Tojikiston davlat huquq, biznes va siyosat universiteti)

Tahrir hay'ati:**08.00.00-Iqtisodiyot fanlari:**

Gulyamov Saidasror Saidaxmedovich – i.f.d. (DSc), professor;

Saidov Muxammad-Ali Xakimovich – i.f.d. (DSc), professor;

Rustamova Iroda Baxramjanovna – i.f.d. (DSc), professor;

Ochilov Ilhom Sayitqulovich – i.f.d. (DSc), professor;

Askarov Nazimjon Niyozovich – i.f.d. (DSc), professor;

Abdullayev Altinbek Yangibayevich – i.f.d. (DSc), professor;

Boltayev Abror Sayitmuradovich – i.f.d. (DSc), dotsent;

Abduvasikov Abduaziz Abdulazizovich – i.f.n. professor;

Mamadiyarov Dilshad Uralovich – i.f.n. dotsent;

Achilov Mashrab Ulug'bekovich – i.f.f.d. (PhD), dotsent;

Galimova Feryuza Rafikovna – i.f.n. dotsent;

Odilova Dilnozaxon Barnayevna – i.f.f.d. (PhD), dotsent;

Yangiboyev Dilshod G'ulomovich – i.f.f.d. (PhD);

Saidova Dildora Nurmatovna – i.f.n. dotsent;

Dexkanova Nilufar Sagdullayevna – i.f.f.d. (PhD), dotsent;

Roziqov Jahongir Mustaqim o'g'li – i.f.f.d. (PhD), dotsent;

Boltayev Nurali Shiramatovich – i.f.f.d. (PhD), dotsent;

Ibragimova Madina Ismoilovna – i.f.f.d. (PhD), dotsent;

Javlijev Nuriddin Bektemir o'g'li – i.f.f.d. (PhD).

06.00.00-Qishloq xo'jaligi fanlari:

Shokirov Alisher Djuraboyevich – q.x.f.d. (DSc), professor;

Mardanov Husniddin Xolbozorovich – q.x.f.d. (DSc);

Abdiyev Fozil Rashidovich – q.x.f.d. (DSc);

Sattorov Maqsud Axtamovich – q.x.f.d. (DSc);

Yuldashov Nurbek Ergashovich – v.f.d. (DSc);

Xalmirzayev Dilmurad Kamilovich – q.x.f.d. (DSc), dotsent;

Namazov Ixtiyor Choriyevich – q.x.f.d. (DSc), professor;

Xudayqulov Jonibek Bozarovich – q.x.f.d. (DSc), professor;

Eshonqulov Jamoliddin Saporboy o'g'li – q.x.f.d. (DSc), professor;

Abdullayev Anvar Kodirullayevich – b.f.n., katta ilmiy xodim;

Atabayev Ma'ruf Maxmudovich – q.x.f.n. professor;

Safarov Asqar Asadullayevich – q.x.f.f.d. (PhD), dotsent;

Mustafakulov Davron Mamatqulovich – q.x.f.f.d. (PhD), dotsent;

Kasimov Botir Sadriddinovich – q.x.f.f.d. (PhD);

Akramov Umidilla Ikramdjanovich – q.x.f.n. dotsent;

Elboboyev Abdug'ani Shuxrat o'g'li – q.x.f.f.d. (PhD);

Muxammadov Yo'ldoshbek Akmal o'g'li – q.x.f.f.d. (PhD);

Maxmudova Shaxnoza Abdufattaxovna – q.x.f.f.d. (PhD), dotsent;

Idrisov Xusanjon Abdujabborovich – q.x.f.f.d. (PhD), dotsent.

MUASSIS

Toshkent davlat agrar
universiteti

ALOQA UCHUN MA'LUMOTLAR

Manzil: Toshkent viloyati, Qibray tumani, Universitet ko'chasi, 2-uy.

Jurnalning telegram manzili:

t.me/agrobiznes_elektronjurnal

E-mail: licht-1989@mail.ru

Jurnalning rasmiy sayti:

<https://www.agrobiznesjournal.uz>

Tel: +(998) 93 439 30 00

JURNALNING ILMIYLIGI:

Ma'lumot uchun, OAK Rayosatining 30.11.2024-yildagi №364/5-sonli qarori bilan 08.00.00-Iqtisodiyot fanlari bo'yicha, 08.05.2025-yildagi №370/5-sonli qarori bilan 06.00.00-Qishloq xo'jaligi fanlari bo'yicha "Dissertatsiyalar asosiy ilmiy natijalarini chop etish tavsiya etilgan milliy ilmiy nashrlar ro'yxati"ga kiritilgan.

Elektron nashr, 307-sahifa.
2026-yil, oktabr.

MUNDARIJA

KONSTANTIN IVANOVICH KURPAYANIDI

Green energy transition in Central Asia: capacity growth, technological diversification and system constraints.....11

TURSUNKULOVA GULCHIROY BURXONOVNA

Meva-sabzavotchilik korxonalarida biologik aktivlarni hisobga olishni xalqaro standartlar asosida takomillashtirish.....24

MO'MINOV ABDUVALI AKBARALIEVICH, DJO'RAEV MUQIMJON YAQUBJONOVICH

Tritikale seleksiyasida molekulyar markerlardan foydalanishning iqtisodiy samaradorligi: QTL, SSR, SNP va KASP yondashuvlari asosida.....30

KARIMOV NURBEK DEXKANOVICH

Yeryong'oq yetishtirishda oqqanotga qarshi kimyoviy himoya tadbirlarining iqtisodiy samaradorligini baholash.....43

SAYIPOV BEGZOD RAHIMOVICH

Valyuta kursi tebranishlari indeksini hisoblash va baholash.....53

KARIMOV NURBEK DEXKANOVICH

Yeryong'oq ekinlarida o'rgimchak kanaga qarshi kimyoviy kurash choralarining iqtisodiy samaradorligini baholash.....63

SHOMURODOV TOHIR BOYMUROD O'G'LI

Oziq-ovqat xavfsizligini ta'minlashda aholi daromadlarining o'rni haqidagi nazariy yondashuvlar.....73

МУСТАФОКУЛОВА ЗАРИФА

Сравнительный анализ лидерства в условиях кризиса и роль молодых лидеров в развитии.....80

BOZOROVA MUHABBAT TOXTAYEVNA

Korxonalarda davr xarajatlarining iqtisodiy mohiyati, mazmuni va tasnifi.....87

RAXIMJONOVA SHOHSANAM BAXODIROVNA

Davlat-xususiy sheriklik asosida ijtimoiy soha infratuzilmasini rivojlantirishda "Value for Money" (VfM) baholash mexanizmini takomillashtirish.....95

QURBANOVA OYDIN TO'LQIN QIZI

Ishlab chiqarish korxonalari raqobatbardoshligini baholashning integral ko'rsatkichini shakllantirish.....101

SADIKOVA SHOHIDA OBIDQUL QIZI

O'zbekistonda piyoz yetishtirishning iqtisodiy o'rni va samaradorligi.....108

XAKIMOV RASHID

Oziq-ovqat xavfsizligini mustahkamlashda sun'iy intellekt va raqamli texnologiyalarning o'rni va samaradorligi.....119

TOJIMATOV IZZATBEK IKROMALI O'G'LI

Don mahsulotlari ishlab chiqarish korxonalarida intellektual marketing strategiyasini boshqarish mexanizmlarini takomillashtirish.....133

SODIQOVA GAVHAR XAYRULLA QIZI

Xodimlarni boshqarishda raqamli texnologiyalardan foydalanish samaradorligi.....142

ERGASHEV ASADBEK ULUG'BEK O'G'LI, TURSUNOV G'IYOS SUNNAT O'G'LI

Meva-sabzavotlarni qayta ishlashda hosil bo'ladigan ikkilamchi resurslarni biotexnologik qayta ishlash va ulardan samarali foydalanish.....148

RASULOV XAMIDJON YAKUBOVICH

Raqamli texnologiyalar va CRM tizimlarining kichik biznesdagi o'rni.....155

BOZOROVA MUHABBAT TOXTAYEVNA

Korxonalarda davr xarajatlarini buxgalteriya hisobini tashkil etish va uning tahlili.....168

YULDASHOV ABDUMALIK ILXOMOVICH

Ekoturizmning hududiy iqtisodiy rivojlanishga ta'sirini ekonometrik baholash.....185

YULDASHOV ABDUMALIK ILXOMOVICH

Ekoturizmning hududiy iqtisodiy rivojlanishdagi rolini baholashning nazariy-metodologik asoslari.....192

MUHAMMADIEV NAUFALBEK AZIZXON O'G'LI

Elektron tijoratda sun'iy intellektdan foydalanishning kichik biznes savdo hajmiga ta'siri.....202

АБДУЛЛАЕВ АКМАЛЖОН АБДУЖАЛИЛОВИЧ

Процедура нормирования частных показателей при оценке ресурсного потенциала аграрного сектора: сравнительный анализ методов и обоснование выбора.....210

XASANOVA RUXSORA RASULJON QIZI

O'zbekistonda elektron tijoratni rivojlantirishning hududiy xususiyatlari va iqtisodiy samaradorligini oshirish.....223

UMAROVA XUSNORA DILMUROD QIZI

Orolbo'yi mintaqasida xizmat ko'rsatish korxonalarini moslashuvchan (adaptiv) boshqarishning ma'lumotlarga asoslangan modelini takomillashtirish.....229

АБДУЛЛАЕВ АКМАЛЖОН АБДУЖАЛИЛОВИЧ, ХОЛБЕКОВ ЖУРЪАТ АБДИНАБИЕВИЧ

Теоретико-методологические основы оценки ресурсного потенциала аграрного сектора: концептуальный подход и методика интегральной оценки.....234

UMARALIYEV DIYORBЕК SHUKIRALI O'G'LI

Tomchilatib sug'orish texnologiyasini joriy etishning fermer xo'jaliklari xarajat va daromadlariga ta'siri: subsidiya samaradorligining iqtisodiy bahosi (2019–2025 yillar).....247

MIRAXMEDOVA KAMOLA

O'zbekistonda turizm korxonalarini strategik boshqarish mexanizmlarini takomillashtirish.....254

RAVSHANOVA ORZIGUL INOYAT QIZI

O'zbekistonning xalqaro soliq tizimiga integratsiyasi: BEPS minimum standartlari va ularning milliy soliq siyosatidagi ahamiyati.....261

IRGASHEV ABBOS JUMANAZAROVICH

Anor yetishtirish va sotish qiymat zanjirida ishtirokchilarning daromadlari ulushini iqtisodiy baholash.....274

BAXADIR ADILCHAEV

Agroturizm qishloq iqtisodiyotini diversifikatsiya qilish va hududlarning barqaror rivojlanish vositasi sifatida.....283

XO'JAMOVA LATOFAT ASADULLAEVNA

Yashil iqtisodiyot sharoitida agrobiznesda innovatsion jarayonlarni boshqarishning o'ziga xos xususiyatlari.....290

BOZOROV BOBUR HAQBERDIYEVICH

Qurilishni moliyalashtirish samaradorligiga narx omillarining ta'sirini ekonometrik baholash.....297

RAVSHANOVA ORZIGUL INOYAT QIZI

Chegaralararo soliq munosabatlari: muammolar va rivojlanish istiqbollari.....307

CHEGARALARARO SOLIQ MUNOSABATLARI: MUAMMOLAR VA RIVOJLANISH ISTIQBOLLARI

RAVSHANOVA ORZIGUL INOYAT QIZI

O'zbekiston Milliy Metrologiya Instituti direktor o'rinbosari,
Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti mustaqil tadqiqotchisi

E-mail: orzigulravshanova92@gmail.com

<https://orcid.org/0009-0009-8711-9074>

Annotatsiya. Maqolada chegaralararo soliqqa tortish munosabatlarining ikki tomonlama bitimlarga asoslangan modeldan ko'p tomonlama hamkorlik tizimiga o'tishi tahlil qilinadi. OECD/G20 doirasidagi BEPS tashabbusi, soliq axborotlari almashinuvi, ko'p tomonlama konvensiyalar hamda raqamli iqtisodiyotni soliqqa tortishdagi ikki ustunli islohot qiyosiy-huquqiy va tizimli yondashuvlar asosida ko'rib chiqiladi. O'zbekiston uchun soliq bazasini himoya qilish, axborot almashinuvini takomillashtirish va xalqaro standartlarni milliy manfaatlariga moslashtirish yo'nalishlari asoslanadi. **Kalit so'zlar:** xalqaro soliq huquqi, soliq yurisdiksiyasi, ikki tomonlama soliqqa tortishning oldini olish, BEPS, Yevropa hamkorlik va taraqqiyot tashkiloti, soliq bazasining yemirilishiga qarshi kurash.

Аннотация. В статье анализируется переход трансграничного налогообложения от двусторонних соглашений к многостороннему сотрудничеству. Рассматриваются инициатива BEPS ОЭСР/G20, обмен налоговой информацией, многосторонние конвенции и двухкомпонентная реформа налогообложения цифровой экономики. На основе сравнительно-правового и системного анализа определены направления защиты налоговой базы Узбекистана, развития обмена информацией и адаптации международных стандартов к национальным интересам.

Ключевые слова: международное налоговое право, налоговая юрисдикция, избежание двойного налогообложения, BEPS, ОЭСР, борьба с размыванием налоговой базы.

Abstract. The article examines the transition of cross-border taxation from bilateral treaty arrangements to multilateral cooperation. It analyses the OECD/G20 BEPS initiative, exchange of tax information, multilateral instruments and the two-pillar reform addressing taxation in the digital economy. Drawing on comparative legal and systemic analysis, it identifies priorities for Uzbekistan concerning tax-base protection, improved information exchange and adaptation of international standards to national interests.

Keywords: international tax law, tax jurisdiction, avoidance of double taxation, BEPS, OECD, combating base erosion.

KIRISH

Benjamin Franklin shunday yozgan edi: "Bu dunyoda o'lim va soliqlardan boshqa hech narsani aniq deb bo'lmaydi".

Amerikalik mashhur siyosatchining keng tarqalgan ushbu iborasi jamiyatning davlat daromadlarining asosiy manbai bo'lgan soliq'larga bo'lgan munosabatini, shu bilan birga, davlatning xususiy shaxslarning mulkiy sohasiga aralashuvining eng sezilarli shakllaridan bir sifatida ifodalaydi.

Xalqaro savdoning rivojlanishi tabiiy ravishda soliqqa tortishning umumiy prinsiplarini ishlab chiqish, milliy huquqiy tizimlarda soliqqa tortishni uyg'unlashtirish, chet ellik shaxslarni soliqqa tortishning umumiy standartini joriy etish hamda vakolatiga soliq masalalari kiradigan xalqaro tashkilot tashkil etish zarurati haqidagi masalalarni kun tartibiga olib chiqdi.

Biroq XX asr davomida xalqaro-huquqiy normalarni yaratish faoliyati, amalda, ikki tomonlama soliqqa tortishning oldini olish to'g'risidagi bitimlarni tuzish bilan cheklanib qoldi. Shu bilan birga, xalqaro soliq sohasida global standartlarni belgilovchi tashkilot vazifasini kutilmaganda Iqtisodiy hamkorlik va taraqqiyot tashkiloti o'z zimmasiga oldi.

Yevropa hamkorlik va taraqqiyot tashkilotining tarixan mintaqaviy xarakteri, ishtirokchilarining nisbatan cheklangan tarkibi va a'zolikka qabul qilishning murakkab tartibi uni xalqaro hamjamiyat ehtiyoj sezgan «Jahon soliq tashkiloti»ga aylanishiga imkon bermadi.

Soliq sohasidagi ilmiy tadqiqotlar ham asosan milliy huquqiy tizimlar doirasida rivojlandi. Davlatlar o'rtasidagi soliq hamkorligi xalqaro huquqshunoslarning e'tiborini kamdan-kam hollarda tortgan. Xalqaro soliq huquqiga oid monografiyalar, darsliklar va maqolalar, odatda, milliy huquq tizimlarini chuqur o'rganuvchi mutaxassislar tomonidan nashr etilgan.

D. V. Vinnitskiy Gaaga xalqaro huquq akademiyasi va Yevropa xalqaro huquq jamiyatining soliqlarga nisbatan e'tibori pastligini tahlil qilib, hatto xalqaro huquqshunoslar soliqlarga unchalik qiziqmaydi degan xulosaga keladi. Marta Rutzell esa bundan o'ttiz yildan ko'proq vaqt oldin xalqaro soliq huquqi bilan ko'proq soliqchilar, xalqaro huquqshunoslarga qaraganda, shug'ullanishini ta'kidlagan.

Chegaralararo soliqqa tortish sohasi xalqaro huquq nazariyotchilari va amaliyotchilarining e'tiboridan asossiz ravishda chetda qolib ketdi.

2007-2009 yillardagi global moliyaviy inqiroz davlatlarning moliyaviy va soliq masalalaridagi xalqaro hamkorligining ko'lami va chuqurligini qayta ko'rib chiqishga majbur qildi. Yevropa hamkorlik va taraqqiyot tashkiloti homiyligida soliq bazasining yemirilishi va foydaning soliqqa tortishdan chiqarib yuborilishiga qarshi kurashish loyihasi — "Addressing BEPS" ishlab chiqildi. Ushbu loyiha xalqaro soliq hamkorligining deyarli barcha masalalarini qamrab oldi. [1]

2010-yillarda esa soliq ma'lumotlari almashinuvi, ko'p tomonlama hamkorlik va BEPSga qarshi kurashish mexanizmlari yanada rivojlandi. Yevropa hamkorlik va taraqqiyot tashkiloti va G20 doirasidagi BEPS bo'yicha Inklyuziv doira keng miqyosdagi davlatlar ishtirokini ta'minladi. 2021-yilda ushbu doira ko'p millatli korxonalarni ular tovar va xizmatlarni sotadigan davlatlarda soliqqa tortishning yangi qoidalarini nazarda tutuvchi global soliq islohoti loyihasini ma'qulladi. [2]

Maqolada davlatlarning soliq sohasidagi xalqaro-huquqiy hamkorligi, soliq choralari xalqaro odil sudlov organlari e'tiboriga qanday tushishi va chegaralararo soliqqa tortish bo'yicha tayyorlanayotgan islohot batafsil ko'rib chiqiladi.

Maqolaning asosiy g'oyasi shundan iboratki, davlatlar soliqqa tortish sohasida xalqaro majburiyatlarni qabul qilishga ehtiyotkorlik bilan yondashayotgan bo'lsa-da, yaqin yillarda xalqaro soliq normalarini yaratish sohasida Xalqaro valyuta jamg'armasining tashkil etilishi, GATTning imzolanishi

yoki Parij iqlim kelishuvi bilan qiyoslanadigan darajada muhim qadamlar qo'yilishi mumkin.

ADABIYOTLAR TAHLILI

Chegaralararo soliqqa tortish masalalariga oid asosiy ilmiy va normativ manbalarni bir necha guruhga ajratish mumkin. Birinchi guruhga Yevropa hamkorlik va taraqqiyot tashkiloti tomonidan ishlab chiqilgan xalqaro soliq hujjatlari kiradi. Xususan, Yevropa hamkorlik va taraqqiyot tashkilotining soliq konvensiyasi modeli (Model Tax Convention) xalqaro ikki tomonlama soliqqa tortish munosabatlarini tartibga solishda eng muhim hujjatlardan biri hisoblanadi. Model konvensiya turli daromad turlari bo'yicha soliqqa tortish huquqini davlatlar o'rtasida taqsimlash hamda ikki tomonlama soliqqa tortishni bartaraf etish mexanizmlarini belgilaydi. [3]

Adabiyotlarning ikkinchi muhim yo'nalishi BEPS loyihasi bilan bog'liq. Yevropa hamkorlik va taraqqiyot tashkiloti/G20 tomonidan ishlab chiqilgan BEPS yondashuvi soliq bazasining yemirilishi va foydaning soliqqa tortishdan chiqarib yuborilishi muammosiga tizimli javob berishga qaratilgan. Ushbu loyiha doirasida transfer narxlash, nazorat qilinadigan xorijiy kompaniyalar, soliq shartnomalaridan suiiste'mol qilish va raqamli iqtisodiyotni soliqqa tortish kabi masalalar bo'yicha tavsiyalar ishlab chiqilgan. [4]

Uchinchi guruh manbalar xalqaro soliq ma'lumotlarini almashish masalasiga bag'ishlangan. Yevropa hamkorlik va taraqqiyot tashkiloti va Yevropa Kengashi doirasida ishlab chiqilgan Soliq masalalarida o'zaro ma'muriy yordam to'g'risidagi konvensiya davlatlarning soliq organlari o'rtasida axborot almashish, birgalikdagi tekshiruvlar va soliqlarni undirishda o'zaro yordam ko'rsatish mexanizmlarini shakllantirdi. [5]

Bundan tashqari, BMTning soliq model konvensiyasi ham rivojlanayotgan davlatlarning manfaatlarini hisobga olgan holda xalqaro soliqqa tortish masalalarini o'rganishda muhim manba hisoblanadi. 2021-yilda BMT Model konvensiyasiga avtomatlashtirilgan raqamli xizmatlardan olinadigan daromadlar bo'yicha 12B-moddaning kiritilishi raqamli iqtisodiyot sharoitida manba davlatining soliqqa tortish huquqini kuchaytirishga qaratilgan yondashuvlardan biri sifatida ko'riladi. [6]

Mavjud adabiyot va xalqaro hujjatlarni tahlil qilish shuni ko'rsatadiki, xalqaro soliq tizimida asosiy e'tibor asta-sekin ikki tomonlama soliqqa tortishning oldini olishdan tashqari, soliq bazasining saqlanishi, axborot shaffofligi va daromadni iqtisodiy faoliyat bilan bog'lash masalalariga ko'chmoqda. Shu sababli zamonaviy chegaralararo soliqqa tortish masalasini faqat ikki tomonlama bitimlar nuqtayi nazaridan o'rganish yetarli emas.

TADQIQOT METODOLOGIYASI

Tadqiqotda chegaralararo soliq munosabatlarini o'rganish uchun normativ-huquqiy, qiyosiy-huquqiy va tizimli tahlil usullaridan foydalanildi. Tadqiqotning manbaviy asosini Yevropa hamkorlik va taraqqiyot tashkiloti/G20, BMT va

xalqaro integratsion birlashmalar tomonidan ishlab chiqilgan soliq hujjatlari tashkil etdi. [4]

Normativ-huquqiy tahlil orqali Yevropa hamkorlik va taraqqiyot tashkiloti Soliq model konvensiyasi (Model Tax Convention), BEPS loyihasi, ko'p tomonlama konvensiya, Soliq masalalarida o'zaro ma'muriy yordam to'g'risidagi konvensiya hamda global soliq islohotiga oid hujjatlarning asosiy qoidalari o'rganildi. Qiyosiy-huquqiy usul yordamida Yevropa hamkorlik va taraqqiyot tashkiloti va BMTning raqamli xizmatlarni soliqqa tortishga oid yondashuvlari, shuningdek, Yevropa Ittifoqi va Yevroosiyo iqtisodiy ittifoqidagi soliq hamkorligi mexanizmlari taqqoslandi. [7]

Tizimli tahlil usuli orqali xalqaro soliq munosabatlarining o'zaro bog'liq elementlari soliq yurisdiksiyasini belgilash, ikki tomonlama soliqqa tortishni bartaraf etish, axborot almashinuvi, soliq nizolarini hal etish va global minimal soliq mexanizmlari bir butun tizim sifatida ko'rib chiqildi. [5]

Shuningdek, xalqaro hujjatlarning mazmuniy tahlili asosida zamonaviy xalqaro soliq hamkorligining rivojlanish tendensiyalari aniqlandi. Bunda asosiy e'tibor xalqaro huquqiy mexanizmlarning davlatlarning soliq suvereniteti bilan qanday muvozanatlashayotganiga qaratildi.

TAHLIL VA NATIJALAR MUHOKAMASI

Xalqaro soliq munosabatlarining tarixiy rivojlanishida ikki tomonlama soliqqa tortishning oldini olish to'g'risidagi bitimlar markaziy o'rin egallaydi. Bunday bitimlarning asosiy vazifasi bir xil daromadning ikki davlatda soliqqa tortilishining oldini olish va davlatlarning soliq yurisdiksiyalarini chegaralashdan iborat.

Yevropa hamkorlik va taraqqiyot tashkiloti Model konvensiyasida ko'chmas mulkdan olinadigan daromad, tadbirkorlik faoliyati, dividendlar, foizlar va royalti kabi daromad turlari bo'yicha soliqqa tortish huquqini taqsimlash qoidalari belgilangan. Ikki tomonlama soliqqa tortishni bartaraf etishda esa, asosan, ozod qilish va soliq krediti usullaridan foydalaniladi. [3]

Biroq xalqaro iqtisodiyotning murakkablashuvi natijasida faqat ikki tomonlama bitimlar asosidagi tizimning imkoniyatlari cheklana boshladi. Bir nechta davlatda faoliyat yuritadigan kompaniyalar uchun turli bitimlarning o'zaro bog'liqligi va ulardan foydalanish amaliyoti yangi huquqiy mexanizmlarga ehtiyoj tug'dirdi.

Xalqaro huquqning an'anaviy tartibga solish sohasi hudud va umumiy makonlar, davlatlarning tashqi aloqalari, shu jumladan urush va tinchlik masalalari, shuningdek, chet ellik shaxslar va tovarlarning huquqiy maqomiga oid masalalarni qamrab oladi.

Soliqqa tortish xususiy shaxslarning, shu jumladan chet elliklarning mulkiy sohasiga davlatning sezilarli darajadagi ta'sir vositasi bo'lganligi sababli, davlatlar o'z fuqarolari va korxonalarining boshqa mamlakatdagi soliq maqomini belgilash bo'yicha o'zaro kelishishga majbur bo'ldi.

Bunday rejim zamonaviy xalqaro soliq shartnomalarining eng keng tarqalgan va tarixan birinchi shakli — ikki tomonlama soliqqa tortishning oldini olish to'g'risidagi bitimlar orqali belgilanadi.

1920-yillarda ikki tomonlama soliqqa tortishning oldini olishning asosiy yondashuvlari Millatlar Ligasi homiyligida ishlab chiqilgan. Ikkinchi jahon urushidan keyin esa tahliliy va metodologik markaz vazifasini Yevropa hamkorlik va taraqqiyot tashkiloti bajara boshladi.

1963-yilda Yevropa hamkorlik va taraqqiyot tashkiloti doirasida Daromad va kapitalni soliqqa tortish bo'yicha Model konvensiya ishlab chiqildi. Keyinchalik u muntazam ravishda takomillashtirib borildi. Model konvensiya Yevropa hamkorlik va taraqqiyot tashkiloti tomonidan tavsiya etilgan ikki tomonlama soliqqa tortishning oldini olish to'g'risidagi bitim namunasi bo'lib, undan nafaqat Yevropa hamkorlik va taraqqiyot tashkilotiga a'zo davlatlar, balki boshqa davlatlar ham foydalanadi. U uch mingdan ortiq xalqaro bitimlarni tuzish uchun asos bo'lgan. [3]

Yevropa hamkorlik va taraqqiyot tashkiloti Model konvensiyasida xalqaro ikki tomonlama soliqqa tortish bir soliq to'lovchining bir xil soliqqa tortish obyektiga ikki yoki undan ortiq davlatda bir-biriga o'xshash soliqlarning qo'llanilishi sifatida belgilanadi. [3]

Model konvensiyaning III–V boblari turli daromad turlari ko'chmas mulkdan olinadigan daromadlar, tadbirkorlik faoliyatidan olinadigan daromadlar, dividendlar, foizlar, royalti va boshqalar bo'yicha davlatlarning soliq yurisdiksiyalarini taqsimlash qoidalarini hamda ikki tomonlama soliqqa tortishni bartaraf etish usullarini belgilaydi. [3]

BEPS loyihasi doirasida Soliq shartnomalariga taalluqli choralarni amalga oshirish va soliq bazasining yemirilishi hamda foydaning soliqqa tortishdan chiqarib yuborilishining oldini olish bo'yicha Ko'p tomonlama konvensiya (MLI — Multilateral Instrument) ishlab chiqildi. [4]

Ushbu hujjat xalqaro soliq huquqida o'ziga xos mexanizm hisoblanadi. U davlatlarning o'zaro kelishilgan pozitsiyalariga muvofiq minglab ikki tomonlama soliqqa tortishning oldini olish to'g'risidagi bitimlarga o'zgartirishlar kiritish imkonini beradi.

BEPS loyihasi xalqaro soliq tizimidagi eng muhim o'zgarishlardan biri bo'ldi. Uning doirasida davlatlar o'rtasida soliq bazasining yemirilishiga olib keluvchi amaliyotlarning oldini olishga qaratilgan 15 ta harakat yo'nalishi ishlab chiqildi[1].

Ayniqsa, transfer narxlash, nazorat qilinadigan xorijiy kompaniyalar va soliq shartnomalaridan suiiste'mol qilishning oldini olishga qaratilgan qoidalar ko'p millatli kompaniyalarning foydani sun'iy ravishda past solikli yurisdiksiyalarga ko'chirish imkoniyatlarini cheklashga qaratilgan.

Ko'p tomonlama konvensiyalar esa mazkur jarayonni amaliy jihatdan yanada rivojlantirdi. Uning o'ziga xos tomoni shundaki, alohida-alohida ikki tomonlama bitimlarni qayta muzokara qilish zaruratisiz, davlatlarning kelishilgan pozitsiyasiga muvofiq mavjud soliq bitimlariga o'zgartirish kiritish imkonini

beradi. Shu jihatdan ko'p tomonlama konvensiya xalqaro soliq shartnomalari tizimini yangilashning ko'p tomonlama vositasi sifatida namoyon bo'ladi. [4]

Davlatlar o'rtasidagi xalqaro soliq hamkorligining ikkinchi muhim yo'nalishi soliq ma'lumotlarini almashishdir.

Chegaralararo soliqqa tortishda muhim masalalardan biri soliq to'lovchining boshqa davlat hududidagi moliyaviy faoliyati to'g'risida axborot olishdir. Soliq ma'lumotlari almashinuvi rivojlanishi natijasida davlat soliq organlarining xorijiy daromadlar va aktivlar to'g'risidagi ma'lumotlardan foydalanish imkoniyatlari kengaydi.

Soliq masalalarida o'zaro ma'muriy yordam to'g'risidagi konvensiya doirasida axborot almashinuvi so'rov asosida yoki avtomatik tarzda amalga oshirilishi mumkin. Shuningdek, mamlakatlar kesimida hisobot berish (Country-by-Country Reporting) kabi mexanizmlar ko'p millatli korxonalar faoliyatining mamlakatlar kesimidagi ko'rsatkichlari haqida axborot olish imkonini beradi. [5]

Bu jarayonning asosiy natijasi xalqaro soliqqa tortishda shaffoflikning kuchayishidir. Shu bilan birga, axborot almashinuvi davlatlar o'rtasidagi ma'muriy hamkorlikni kuchaytirsa-da, ma'lumotlarni himoya qilish va ulardan foydalanishning huquqiy chegaralari masalasini ham dolzarb qiladi. [5]

1988-yilda Yevropa hamkorlik va taraqqiyot tashkiloti va Yevropa Kengashi doirasida Soliq masalalarida o'zaro ma'muriy yordam to'g'risidagi konvensiya ishlab chiqilgan. Unga ko'plab davlatlar qo'shilgan. [5]

Konvensiya ishtirokchi davlatlarning vakolatli organlari o'rtasida axborot almashinuvini, bir vaqtning o'zida o'tkaziladigan soliq tekshiruvlarini, xorijiy davlat hududida soliq tekshiruvlarida ishtirok etishni, soliqlarni undirishda yordam ko'rsatishni va hujjatlarni yuborishni nazarda tutadi. [5]

Axborot almashinuvi nafaqat so'rov asosida, balki avtomatik ravishda ham amalga oshirilishi mumkin. [5]

Yevropa hamkorlik va taraqqiyot tashkiloti avtomatik axborot almashinuvini ta'minlash maqsadida, jumladan: [5]

Country-by-Country Report (CbCR) — mamlakatlar kesimidagi hisobotlarni; moliyaviy hisobvaraqlar to'g'risidagi ma'lumotlarni almashish bo'yicha ko'p tomonlama mexanizmlarni ishlab chiqdi.

Xalqaro soliq hamkorligining uchinchi yo'nalishi — Yevropa hamkorlik va taraqqiyot tashkilotining ishchi guruhlari va qo'mitalari doirasida ishlab chiqiladigan tavsiyalar orqali milliy soliq qonunchiligini uyg'unlashtirishdir.

Bugungi kunda bunday tavsiyalarning katta qismi BEPS loyihasi doirasida jamlangan. Loyiha 15 ta hamkorlik yo'nalishini — "Harakatlar"ni o'z ichiga oladi. Ular orasida: [1]

raqamli kompaniyalarni soliqqa tortish; [4]

nazorat qilinadigan xorijiy kompaniyalarni soliqqa tortish;

soliq shartnomalaridan suiiste'mol qilishning oldini olish;

transfer narxlarini belgilash kabi yo'nalishlar mavjud.

Masalan, BEPSning 3-harakati doirasida nazorat qilinadigan xorijiy kompaniyalar bo'yicha milliy qoidalarni uyg'unlashtirish yuzasidan tavsiyalar ishlab chiqilgan. [1]

Mazkur qoidalar past solikli xorijiy kompaniyalarga egalik qiluvchi rezident shaxslarning ushbu kompaniyalarning taqsimlanmagan foydasidan o'z rezidentlik davlatida soliq to'lash majburiyatini nazarda tutadi.

Transfer narxlash bo'yicha BEPSning 8–10-harakatlari esa ko'p millatli korxonalar ichidagi operatsiyalarga soliq qoidalarini qo'llash tartibini belgilaydi. Maqsad narxlarni manipulyatsiya qilish orqali foydani past solikli yurisdiksiyalarga ko'chirishning oldini olishdir. Soliqqa tortish maqsadida bitim narxi adolatli bozor narxidan kelib chiqib qayta hisoblanishi lozim. [1]

Soliq sohasidagi xalqaro hamkorlikning to'rtinchi yo'nalishi — davlatlarning integratsion birlashmalarida soliqqa tortish qoidalarini belgilashdir.

Yagona bozorni shakllantirish zarurati bunday birlashmalarda soliq qonunchiligini uyg'unlashtirishni hamda a'zo davlatlardan kelib chiqqan shaxslar uchun kamsitmaslik rejimini yaratishni talab qiladi.

Bu maqsadlarga integratsion birlashmalarining organlari tomonidan huquqiy hujjatlarni qabul qilish, shuningdek, ushbu birlashmalarni tashkil etuvchi xalqaro shartnomalar normalarini sudlar tomonidan sharhlash orqali erishiladi.

Yevropa Ittifoqida soliq masalalari Yevropa Ittifoqining faoliyati to'g'risidagi shartnomaning 110–113-moddalarida, shuningdek, qator direktiva va reglamentlarda o'z aksini topgan. [8]

Shartnomaning 110-moddasi a'zo davlatlarga boshqa a'zo davlatlardan olib kirilgan tovarlarni o'xshash mahalliy tovarlarga nisbatan yuqoriroq ichki soliqlar bilan soliqqa tortishni taqiqlaydi.

Bundan tashqari, ichki soliqlar boshqa davlatlardan keladigan mahsulotlarni bilvosita himoya qilish vositasiga aylantirilmasligi kerak.

Mazkur yondashuv GATT-47ning III-moddasida mustahkamlangan milliy rejim prinsipiga juda yaqin. Unga ko'ra, ichki soliqlar va boshqa ichki yig'imlar import qilinadigan yoki mahalliy tovarlarga mahalliy ishlab chiqarishni himoya qiladigan tarzda qo'llanmasligi kerak. [8]

Yevroosiyo iqtisodiy ittifoqi (YEOII) to'g'risidagi shartnomaning 71–73-moddalarida a'zo davlatlarning soliq sohasidagi hamkorligi, bilvosita soliqlarni undirish prinsiplari va jismoniy shaxslar daromadlarini soliqqa tortish tartibi belgilangan. [7]

YEOII hududida tovarlar bir a'zo davlat hududidan boshqa a'zo davlat hududiga olib kirilganda, bilvosita soliqlar belgilangan manzil mamlakati prinsipi asosida undiriladi. [7]

Ya'ni, tovar boshqa a'zo davlatga sotilganda sotuvchi davlatda QQS va aksiz undirilmaydi, QQS bo'yicha nol stavka qo'llanadi. Tovarni xarid qiluvchi esa uni qabul qilganda QQS va aksizlarni o'z davlatining budjetiga to'laydi.

YEOII doirasida to'g'ridan-to'g'ri soliqqa tortish esa, asosan, a'zo davlatlarning vakolatida qoladi. [7]

Davlatlararo soliq munosabatlarining alohida yo'nalishi — xalqaro soliq nizolarini hal etishdir.

Yevropa hamkorlik va taraqqiyot tashkiloti Model konvensiyasining 25-moddasi nizolarni ko'rib chiqishning maxsus mexanizmini nazarda tutadi. [3]

Soliq to'lovchi ikki tomonlama soliqqa tortishning oldini olish to'g'risidagi bitim buzilgan deb hisoblasa, tegishli ariza bilan murojaat qilib, nizoni ko'rib chiqish jarayonini boshlashi mumkin.

Shartnoma tuzuvchi davlatning vakolatli organi soliq to'lovchining talabini mustaqil ravishda qanoatlantirishi yoki masalani hal qilish uchun boshqa davlatning vakolatli organi bilan muzokaraga kirishishi mumkin.

Zarur hollarda masalani ko'rib chiqish uchun qo'shma komissiya tashkil etilishi mumkin.

Agar davlatlar barcha zarur hujjatlar taqdim etilgan kundan boshlab ikki yil ichida kelishuvga erisha olmasa, Model konvensiya soliq to'lovchiga nizoni arbitrajga olib chiqish imkoniyatini ham nazarda tutadi. [3]

Soliq amaliyoti inson huquqlarini himoya qilish bo'yicha xalqaro sudlarda ham nizolashilishi mumkin. Bundan tashqari, investor va davlat o'rtasidagi nizolarda soliq choralaridan foydalanish orqali investitsiyalarni ekspropriatsiya qilish uchun kompensatsiya talab qilinishi ham mumkin.

Xalqaro raqamli kompaniyalarni soliqqa tortish zamonaviy moliyaviy tizimning eng muhim muammolaridan biridir. [4]

Raqamli mahsulotni, masalan, dasturiy ta'minot yoki kompyuter o'yinlarini realizatsiya qilish uchun xalqaro raqamli kompaniyalar odatdagi tartibda mahsulot iste'mol qilinadigan davlatlarda filial yoki sho'ba kompaniya tashkil etishlari shart emas. [4]

Bunday kompaniyalar ushbu davlatlarda jismonan mavjud bo'lmashligi mumkin va, bir qarashda, ushbu davlatlarda soliqqa tortilishdan qochishi mumkin.

Biroq xalqaro raqamli kompaniyalar daromadining manbai aynan muayyan davlatdagi iste'molchilardir. Shu sababli adolat tamoyili va milliy yetkazib beruvchilar bilan teng raqobat sharoitlarini ta'minlash zaruratidan kelib chiqib, raqamli mahsulotlarni yetkazib beruvchilarga muayyan soliq yuklamasi yuklatilishi kerak. [4]

Shu sababli davlatlarning daromadlarni to'g'ridan-to'g'ri va bilvosita soliqlar orqali soliqqa tortish huquqlarini taqsimlashga yangi yondashuv zarur bo'ldi.

Ushbu yangi yondashuv hozirda BEPSning 1-harakati doirasida muhokama qilinmoqda.

2021-yil yozida G7 moliya vazirlari va markaziy bank rahbarlari uchrashuvida foydaning kamida 15 foizi miqdorida global korporativ soliq joriy etilishi zarurligi ilk bor rasman e'lon qilindi. [2]

Keyinchalik Yevropa hamkorlik va taraqqiyot tashkilotining BEPS bo'yicha Inklyuziv doirasi doirasida 130 ta davlat va yurisdiksiya ishtirokida xalqaro soliqqa tortishni isloh qilish rejasi ma'qullandi. Ushbu islohot ko'p millatli korxonalar o'rtasida soliq yuklamasini adolatliroq taqsimlash va global

korporativ soliqning minimal stavkasini 15 foiz darajasida belgilash orqali davlat budjetlariga qo'shimcha daromadlar keltirishni nazarda tutadi. [2]

2021–2022-yillarda yevropa hamkorlik va taraqqiyot tashkiloti ishchi guruhi global soliq islohotining ikki asosiy ustunini (Pillars) muhokama qilishni davom ettirdi. [2]

Birinchi ustunga ko'ra, global aylanmasi 20 milliard yevrodan, rentabelligi esa 10 foizdan yuqori bo'lgan ko'p millatli korxonalar uchun «A summasi» deb ataladigan, ma'lum bir yurisdiksiyaga tegishli foyda miqdori aniqlanadi. [2]

Agar bunday korxona muayyan yurisdiksiyada 1 million yevrodan ortiq daromad olsa, ushbu daromadning bir qismi mazkur yurisdiksiyada soliqqa tortiladi.

Foydaning 25 foizi ko'p millatli korxonalarning bozor faoliyati amalga oshiriladigan yurisdiksiyada soliqqa tortilishi nazarda tutilgan.

Shuningdek, «A summasi»ni hisoblash tartibini belgilaydigan ko'p tomonlama bitim tuzilishi hamda davlatlarning raqamli xizmatlar uchun joriy qilgan soliqlarini bekor qilishi va kelgusida bunday soliqlarni joriy etmasligi nazarda tutilgan. [4]

Shunday qilib, yevropa hamkorlik va taraqqiyot tashkiloti va G20 homiyligidagi 137 ta yurisdiksiyani birlashtirgan Inklyuziv doira doirasida ko'p millatli korxonalarni daromad olinadigan joyda soliqqa tortish tamoyilini amalga oshirishga qaratilgan soliq islohoti loyihasi ishlab chiqildi.

Bu prinsip qariyb bir yarim asr davomida amal qilgan — ko'p millatli korxonalarni biznes faoliyati amalga oshiriladigan joyda yoki ularning doimiy muassasasi joylashgan hududda soliqqa tortish tamoyilini almashtiradi.

Ikkinchi ustun global daromadi 750 million yevrodan ortiq bo'lgan ko'p millatli korxonalarga nisbatan qo'llanadi. [2]

1-jadval

Pillar 1 va Pillar 2 mexanizmlarining qiyosiy tavsifi

Mezoni	Pillar 1 — Birinchi ustun	Pillar 2 — Ikkinchi ustun
Asosiy maqsadi	Ko'p millatli kompaniyalar foydasining bir qismini bozor mamlakatlarida soliqqa tortish imkonini yaratish	Ko'p millatli kompaniyalar uchun global minimal soliqni ta'minlash
Asosiy muammo	Raqamli va xalqaro biznes daromadlarini qaysi davlat soliqqa tortishi kerakligi	Foydaning past soliq stavkali davlatlarda soliqqa tortilishi
Qo'llanilish sohas	Muayyan mezonlarga javob beradigan yirik, yuqori rentabelli ko'p millatli korxonalar	Yillik konsolidatsiyalashgan daromadi 750 million yevrodan yuqori bo'lgan ko'p millatli korxonalar
Asosiy mexanizmi	Foydaning bir qismini tovar va xizmatlar sotiladigan bozor yurisdiksiyalariga qayta taqsimlash	Samarali soliq stavkasi minimal darajadan past bo'lsa, qo'shimcha soliq undirish
Soliq stavkasi	Umumiy minimal stavka belgilanmaydi	Global minimal samarali soliq stavkasi — 15%
Foyda taqsimoti	A summasi doirasida tegishli foydaning 25 foizini bozor yurisdiksiyalariga taqsimlash yondashuvi bayon qilingan	Minimal soliq darajasiga yetkazish uchun qo'shimcha soliq mexanizmlari qo'llanadi
Kutilayotgan natija	Bozor davlatlarining soliqqa tortish huquqini kengaytirish	Foydani past soliq stavkali yurisdiksiyalarga ko'chirish rag'batini kamaytirish

Manba: maqolada keltirilgan OECD/G20 ikki ustunli islohoti tavsifi asosida.

Ushbu ustunning asosiy mazmuni — foydaga nisbatan 15 foiz miqdorida minimal korporativ soliq joriy etishdir. [2]

Agar ko'p millatli korxonaning foydasi biror yurisdiksiyada 15 foizdan past stavkada soliqqa tortilsa, korporativ guruhning bosh kompaniyasi joylashgan yurisdiksiya amalda qo'llanilgan stavka bilan minimal stavka o'rtasidagi farq miqdorida qo'shimcha soliq (top-up tax) undirish huquqiga ega bo'ladi. [2]

Pillar 1: Foyda qaysi davlatda soliqqa tortilishi kerak? — foydaning bir qismini bozor mamlakatlariga taqsimlashga qaratilgan. [2]

Pillar 2: Foyda kamida qancha samarali stavkada soliqqa tortilishi kerak? yirik ko'p millatli kompaniyalar uchun 15% minimal samarali soliqni ta'minlashga qaratilgan. [2]

Pillar 1 soliqqa tortish huquqini davlatlar o'rtasida taqsimlashga, Pillar 2 esa korporativ foydaning minimal darajada soliqqa tortilishini ta'minlashga qaratilgan. [2]

Mazkur qoida yurisdiksiyalar o'rtasidagi soliq raqobatini cheklashga qaratilgan. Natijada kompaniyalarni past yoki nol soliq stavkalari orqali jalb qilish imkoniyati sezilarli darajada kamayadi.

Raqamli iqtisodiyot xalqaro soliqqa tortish tizimi oldiga yangi masalalarni qo'ymoqda. An'anaviy soliq qoidalari ko'p hollarda korxonaning muayyan davlat hududida jismoniy mavjudligiga tayanadi. Raqamli kompaniyalar esa mahsulot va xizmatlarni iste'molchiga kompaniyaning o'sha davlatda filial yoki doimiy muassasasiga ega bo'lmagan holda yetkazishi mumkin. [4]

Shu sababli daromad qaysi davlatda soliqqa tortilishi kerakligi haqidagi savol yanada murakkablashdi. yevropa hamkorlik va taraqqiyot tashkiloti/G20 doirasidagi global soliq islohoti aynan shu muammoni hal qilishga qaratilgan. Uning birinchi ustuni foydaning bir qismini bozor yurisdiksiyasida soliqqa tortish imkoniyatini kengaytirishni nazarda tutadi. [2]

Ikkinchi ustun esa yirik ko'p millatli korxonalar uchun 15 foizlik minimal korporativ soliq mexanizmini nazarda tutadi. Ushbu mexanizm orqali past solikli yurisdiksiyalar o'rtasidagi soliq raqobatining ayrim shakllarini cheklash maqsad qilingan. [2]

2021-yilda BMTning Model soliq konvensiyasiga raqamli xizmatlarga oid o'zgartirishlar kiritildi. Jumladan, 12B-modda — "Income from Automated Digital Services", ya'ni avtomatlashtirilgan raqamli xizmatlardan olinadigan daromadlar bilan bog'liq qoidalar joriy etildi. Ushbu qoidalar quyidagilarni nazarda tutadi: [6]

avtomatlashtirilgan raqamli xizmatlardan olinadigan daromadlarni daromadning benefitsiar egasi rezidenti bo'lgan davlatda soliqqa tortish; [4]

ikki tomonlama soliqqa tortishning oldini olish to'g'risidagi bitimda belgilangan stavka bo'yicha daromad manbaida soliq undirish imkoniyati;

daromadning benefitsiar egasiga manba davlatidan o'zining tuzatilgan foydasini milliy stavka bo'yicha soliqqa tortishni talab qilish huquqini berish.

Bunda tuzatilgan foyda raqamli xizmatlarni realizatsiya qilishdan olingan yillik foydaning 30 foizi sifatida, daromad egasining rentabellik ko'rsatkichi asosida aniqlanadi. [4]

Shu tariqa, yevropa hamkorlik va taraqqiyot tashkiloti va BMTning raqamli xizmatlarni soliqqa tortish bo'yicha yondashuvlari bir-biridan farq qiladi. [4]

O'tkazilgan tadqiqot natijalari shuni ko'rsatadiki, zamonaviy chegaralararo soliq munosabatlari an'anaviy ikki tomonlama soliqqa tortishning oldini olish mexanizmlaridan bosqichma-bosqich ko'p tomonlama xalqaro hamkorlik modeliga o'tmoqda. Mazkur o'zgarish, avvalo, iqtisodiy faoliyatning transmilliy tus olishi, raqamli xizmatlarning kengayishi va ko'p millatli korxonalar faoliyatining murakkablashuvi bilan bog'liq. [4]

Tadqiqot davomida aniqlanishicha, ikki tomonlama soliqqa tortishning oldini olish to'g'risidagi bitimlar hanuzgacha chegaralararo soliq munosabatlarining muhim huquqiy asosi bo'lib qolmoqda. Biroq mazkur bitimlarning o'zi soliq bazasining yemirilishi, foydaning past solikli yurisdiksiyalarga ko'chirilishi va raqamli iqtisodiyot sharoitida yuzaga kelayotgan yangi muammolarni to'liq bartaraf eta olmaydi. Shu sababli BEPS loyihasi va ko'p tomonlama konvensiya kabi ko'p tomonlama mexanizmlarning ahamiyati ortib bormoqda. [4]

Tahlil natijasida xalqaro soliq hamkorligining samaradorligi uchta asosiy omil bilan chambarchas bog'liqligi aniqlandi. Birinchisi — davlatlar o'rtasida soliq ma'lumotlarini tezkor va ishonchli almashish. Ikkinchisi — milliy soliq qonunchiligini xalqaro standartlar bilan uyg'unlashtirish. Uchinchisi — davlatlar o'rtasida yuzaga keladigan soliq nizolarini samarali hal etish mexanizmlarining mavjudligi.

Manba: maqoladagi dastlabki infografika (tasvirning birlamchi manbasi ko'rsatilmagan).

1-rasm. BEPS va global soliq islohotlari: O'zbekiston uchun imkoniyatlar

Ayniqsa, soliq axborotlarini avtomatik almashish mexanizmlarining rivojlanishi chegaralararo soliq nazoratining samaradorligini oshirish uchun muhim omil hisoblanadi. "Country-by-Country Reporting" -mamlakatlar bo'yicha hisobot berish kabi mexanizmlar ko'p millatli korxonalarning turli davlatlardagi faoliyati va moliyaviy ko'rsatkichlari to'g'risida kengroq ma'lumot olish imkonini beradi.

Tadqiqotning yana bir muhim natijasi shundan iboratki, raqamli iqtisodiyot sharoitida korxonaning jismoniy mavjudligi va daromad olinadigan bozor o'rtasidagi an'anaviy bog'liqlik tobora zaiflashmoqda. Raqamli kompaniya muayyan davlat hududida filial yoki doimiy muassasaga ega bo'lmagan holda ushbu davlatdagi iste'molchilardan daromad olishi mumkin. Bu esa soliq yurisdiksiyasini aniqlashning yangi mezonlarini ishlab chiqishni talab qilmoqda[4].

Shuningdek, yevropa hamkorlik va taraqqiyot tashkiloti va BMTning raqamli xizmatlarni soliqqa tortishga oid yondashuvlari o'rtasida muayyan farqlar mavjudligi aniqlandi. yevropa hamkorlik va taraqqiyot tashkiloti/G20 yondashuvida ko'p tomonlama kelishuv va global qoidalarni shakllantirishga urg'u berilsa, BMT Model konvensiyasining 12B-moddasi avtomatlashtirilgan raqamli xizmatlardan olinadigan daromadlarni manba davlatida soliqqa tortish imkoniyatini kengaytiradi. [6]

Mazkur natijalar O'zbekiston uchun ham muhim ahamiyatga ega. O'zbekiston iqtisodiyotida xalqaro savdo, xorijiy investitsiyalar, elektron tijorat va raqamli xizmatlarning rivojlanishi chegaralararo soliq munosabatlarini takomillashtirishga bo'lgan ehtiyojni oshirmoqda. Shu sababli xalqaro soliq standartlarini milliy qonunchilikka joriy etishda nafaqat xalqaro majburiyatlarni bajarish, balki O'zbekistonning soliq bazasi va fiskal manfaatlarini himoya qilish masalasiga ham e'tibor qaratish lozim. [4]

O'zbekiston uchun birinchi navbatdagi yo'nalishlardan biri — xalqaro soliq ma'lumotlari almashinuvi mexanizmlarini yanada takomillashtirishdir. Bunda soliq organlarining xorijiy davlatlarning vakolatli organlari bilan axborot almashish imkoniyatlarini kengaytirish, ma'lumotlarning sifatini oshirish va ularni tahlil qilishning zamonaviy raqamli mexanizmlarini rivojlantirish muhim hisoblanadi. [4]

Ikkinchi muhim yo'nalish — ko'p millatli korxonalar faoliyatini soliqqa tortishda xalqaro standartlardan samarali foydalanishdir. BEPS yondashuvlarining amaliyotga tatbiq etilishi foydaning sun'iy ravishda boshqa yurisdiksiyalarga ko'chirilishining oldini olish, transfer narxlash bo'yicha nazoratni kuchaytirish va soliq bazasining asossiz qisqarishiga yo'l qo'ymaslik imkonini beradi.

Uchinchi yo'nalish raqamli xizmatlarni soliqqa tortish bilan bog'liq. Raqamli iqtisodiyot sharoitida O'zbekiston hududida iste'mol qilinayotgan raqamli xizmatlardan olinadigan daromadlarni soliqqa tortish masalasida bozor yurisdiksiyasi va daromad manbai tushunchalarining amaliy ahamiyati ortib

bormoqda. Shu bois raqamli xizmat ko'rsatuvchi norezidentlarning soliq majburiyatlarini aniq belgilash va soliq ma'murchiligini soddalashtirish muhim vazifa hisoblanadi. [4]

To'rtinchi yo'nalish — xalqaro soliq nizolarini hal etish mexanizmlarini rivojlantirish. Chegaralararo operatsiyalar hajmining oshishi ikki tomonlama soliqqa tortish, transfer narxlash va doimiy muassasa maqomi bilan bog'liq nizolarning yuzaga kelish ehtimolini oshiradi. Shu sababli o'zaro kelishuv tartib-taomillaridan samarali foydalanish soliq to'lovchilarning huquqlarini himoya qilish bilan birga, davlatlar o'rtasidagi soliq nizolarining oldini olishga xizmat qiladi.

Beshinchi yo'nalish sifatida O'zbekistonning xalqaro soliq islohotlaridagi ishtirokini izchil rivojlantirish masalasini ko'rsatish mumkin. Global minimal soliq, raqamli iqtisodiyot va ko'p tomonlama soliq hamkorligiga oid yangi qoidalar shakllanayotgan bir sharoitda milliy soliq siyosatini xalqaro jarayonlardan uzib qo'ymasdan, mamlakatning iqtisodiy xususiyatlari va rivojlanish ustuvorliklarini hisobga olgan holda takomillashtirish zarur. [4]

Umuman, tadqiqot natijalari O'zbekiston uchun xalqaro soliq standartlarini qabul qilish masalasida kompleks yondashuv zarurligini ko'rsatadi. Bunda asosiy maqsad xalqaro amaliyotni to'liq ko'chirish emas, balki xalqaro standartlarning samarali elementlarini milliy soliq tizimining o'ziga xos xususiyatlari bilan uyg'unlashtirishdan iborat bo'lishi lozim.

Tadqiqot asosida O'zbekistonning chegaralararo soliq munosabatlarini takomillashtirish bo'yicha quyidagi xulosalarga kelish mumkin.

Birinchidan, O'zbekistonning xalqaro soliq hamkorligini rivojlantirishda ikki tomonlama soliqqa tortishning oldini olish to'g'risidagi bitimlar bilan bir qatorda ko'p tomonlama xalqaro mexanizmlarning imkoniyatlaridan ham samarali foydalanish maqsadga muvofiq.

Ikkinchidan, soliq ma'lumotlarini xalqaro almashish tizimini takomillashtirish zarur. Buning uchun axborot almashinuvi jarayonlarini raqamlashtirish, soliq ma'lumotlarini qayta ishlash va xavf tahlilini avtomatlashtirish hamda xorijiy soliq organlari bilan hamkorlikni kuchaytirish muhimdir. [5]

Uchinchidan, O'zbekistonda faoliyat yuritayotgan ko'p millatli korxonalar bo'yicha transfer narxlash va foydani sun'iy ravishda boshqa yurisdiksiyalarga ko'chirish xavflarini baholash mexanizmlarini yanada takomillashtirish lozim.

To'rtinchidan, raqamli xizmatlarni soliqqa tortish bo'yicha milliy yondashuvni xalqaro amaliyotdagi o'zgarishlar bilan muvofiqlashtirish zarur. Bunda O'zbekiston bozorida daromad olayotgan norezident raqamli kompaniyalarning soliq majburiyatlarini aniq va amaliy jihatdan bajariladigan shaklda belgilash muhim ahamiyat kasb etadi. [4]

Beshinchidan, xalqaro soliq nizolarini hal etishda o'zaro kelishuv mexanizmlaridan foydalanish amaliyotini rivojlantirish kerak. Bu, bir tomondan, ikki tomonlama soliqqa tortish xavfini kamaytirsam, ikkinchi tomondan, xorijiy investorlar uchun soliq muhitining huquqiy aniqligini oshiradi.

Oltinchidan, global minimal soliq va boshqa yangi xalqaro soliq standartlarini joriy etish jarayonida O'zbekistonning fiskal manfaatlari, investitsiyaviy muhit va milliy korxonalar raqobatbardoshligi o'rtasidagi muvozanatni ta'minlash muhimdir.

Shunday qilib, O'zbekiston uchun chegaralararo soliq munosabatlarini rivojlantirishning asosiy vazifasi xalqaro standartlarni shunchaki milliy qonunchilikka kiritish emas, balki ularni mamlakatning iqtisodiy manfaatlari, raqamli iqtisodiyotning rivojlanishi va soliq ma'murchiligining amaliy imkoniyatlari bilan uyg'unlashtirishdan iborat. Bunday yondashuv xalqaro soliq hamkorligining afzalliklaridan foydalanish bilan birga, O'zbekistonning soliq bazasini himoya qilish va uzoq muddatli fiskal barqarorlikni ta'minlashga xizmat qiladi. [4]

XULOSA VA TAKLIFLAR

Soliq tushumlari deyarli har qanday davlat daromadlarining asosiy manbai bo'lib, uning moliyaviy suverenitetining poydevorini tashkil etadi.

Shu sababli davlatlar soliqqa tortish sohasida xalqaro majburiyatlarni qabul qilishga juda ehtiyotkorlik bilan yondashib kelgan. Natijada xalqaro soliq shartnomalari uzoq vaqt davomida, asosan, ikki tomonlama soliqqa tortishning oldini olish to'g'risidagi bitimlar bilan cheklanib qoldi.

Biroq 2007–2009-yillardagi global moliyaviy inqiroz oqibatlarini bartaraf etish bo'yicha davlatlarning birgalikdagi sa'y-harakatlari soliq bazasining yemirilishi va foydaning ko'chirilishiga qarshi kurashish — Addressing BEPS loyihasining ishga tushirilishiga olib keldi. [1] Yevropa hamkorlik va taraqqiyot tashkiloti homiyligida amalga oshirilayotgan ushbu tashabbus xalqaro soliq hamkorligini mutlaqo yangi bosqichga olib chiqdi.

BEPS loyihasining mohiyati — muayyan iqtisodiy faoliyat natijasida davlat hududida shakllanadigan soliq bazasini mazkur davlat tomonidan to'liq soliqqa tortish imkonini beradigan huquqiy vositalarni davlatlar bilan hamkorlikda ishlab chiqishdan iborat. [1]

Shu sababli turli usullar orqali soliq bazasini kamaytirishga qaratilgan amaliyotlar xalqaro hamjamiyatning umumiy muammosi sifatida qarala boshlandi. BEPS loyihasi doirasida xalqaro konvensiya qabul qilindi va unga ko'plab davlatlar qo'shildi. Shuningdek, Soliq masalalarida o'zaro ma'muriy yordam to'g'risidagi konvensiya doirasidagi davlatlar ishtiroki yanada kengaydi[5]. 2021-yilda e'lon qilingan global soliq islohoti esa ko'p millatli kompaniyalar tomonidan soliq bazasini taqsimlash qoidalarini o'zgartirishni, 15 foizlik minimal korporativ soliq joriy etilishini va tegishli ko'p tomonlama konvensiya imzolanishini nazarda tutadi. [2] Bularning barchasi yangi xalqaro soliq rejimi shakllanayotganini, hatto global xalqaro soliq huquqi vujudga kelayotganini ta'kidlash uchun asos beradi. Chegaralararo soliq munosabatlari so'nggi yillarda xalqaro huquqning tobora muhim yo'nalishlaridan biriga aylanmoqda.

BEPS loyihasi, ko'p tomonlama konvensiya, xalqaro soliq axborot almashinuvi va yevropa hamkorlik va taraqqiyot tashkiloti/G20 tomonidan ishlab chiqilgan ikki ustunli global soliq islohoti ushbu o'zgarishlarning asosiy ko'rinishlaridir. Ular orqali davlatlar soliq bazasining yemirilishi, foydaning sun'iy ravishda boshqa yurisdiksiyalarga ko'chirilishi va raqamli iqtisodiyot sharoitida soliqqa tortish yurisdiksiyasini aniqlash kabi muammolarga umumiy yechim izlamoqda. [2]

Tahlil shuni ko'rsatadiki, kelgusida xalqaro soliq tizimining samaradorligi davlatlarning o'zaro axborot almashinuvi, milliy qonunchilikni xalqaro standartlarga moslashtirish va soliq nizolarini hal qilish mexanizmlarini takomillashtirish darajasiga bevosita bog'liq bo'ladi. Ayniqsa, raqamli iqtisodiyotning rivojlanishi sharoitida bozor yurisdiksiyasi, daromad manbai va korxonaning jismoniy mavjudligi o'rtasidagi an'anaviy bog'liqlik qayta ko'rib chiqilmoqda. [5]

Umuman olganda, zamonaviy xalqaro soliq munosabatlarida asosiy tendensiya davlatlarning alohida milliy soliq siyosatidan voz kechishi emas, balki ularning soliq siyosatini xalqaro hamkorlik mexanizmlari orqali muvofiqlashtirishga bo'lgan ehtiyojning ortib borishidir. Bu esa kelgusida global xalqaro soliq huquqining yanada rivojlanishiga zamin yaratishi mumkin.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI

1. OECD/G20. base erosion and profit shifting project (BEPS). OECD publishing.
2. G20/OECD. statement on a two-pillar solution to address the tax challenges arising from the digitalisation of the economy. 2021.
3. OECD. Model tax convention on income and on capital 2017 (full version). OECD publishing, Paris, 2019.
4. OECD. multilateral convention to implement tax treaty related measures to prevent base erosion and profit shifting (BEPS). Paris, 2016.
5. OECD, council of Europe. convention on mutual administrative assistance in tax matters. Strasbourg, 1988.
6. United nations. united nations model double taxation convention between developed and developing countries. united nations, 2021.
7. Yevroosiyo iqtisodiy ittifoqi to'g'risidagi shartnoma — soliq hamkorligi va bilvosita soliqlarni undirishga oid qoidalar.
8. Yevropa ittifoqining faoliyati to'g'risidagi shartnoma — soliqqa tortish va ichki bozor bilan bog'liq qoidalar.
9. OECD. Model tax convention on income and on capital: condensed version 2017. OECD, Paris, 2017.
10. OECD. developing a multilateral instrument to modify bilateral tax treaties, action 15 – 2015 final report. OECD publishing, Paris, 2015.
11. OECD the 2025 update to the OECD model tax convention. OECD publishing, 2025.

Mas'ul muharrir: Beglayev Uchqun

Musahhih: Boltayev Nurali

Sahifalovchi va dizaynerlar: Normurodov Sarvar,
Sharipov Shoxruh

© Materiallar ko'chirib bosilganda "Agrobiznes, fan va texnologiyalar" ilmiy-amaliy elektron jurnali manba sifatida ko'rsatilishi shart. Jurnalda bosilgan material va reklamalardagi dalillarning aniqligiga mualliflar mas'ul hisoblanadi. Tahririyat fikri har vaqt ham mualliflar fikriga mos kelavermasligi mumkin. Tahririyatga yuborilgan materiallar qaytarilmaydi.

Mazkur jurnalda maqolalar chop etish uchun quyidagi havolalarga murojaat qilish mumkin. Ilmiy maqolalar, reklama, hikoya va boshqa ilmiy-ijodiy materiallar yuborishingiz mumkin. Materiallar va reklamalar pullik asosda chop etiladi.

Elektron pochta: licht-1989@mail.ru

Jurnalning telegram manzili: t.me/agrobiznes_elektronjurnal

Telefon raqami: +998939018320, +998934393000

Jurnal rasmiy sayti: <https://www.agrobiznesjournal.uz>

"Agrobiznes, fan va texnologiyalar" ilmiy-amaliy elektron jurnali O'zbekiston Respublikasi Oliy ta'lim, fan va innovatsiyalar vazirligi huzuridagi Oliy attestatsiya komissiyasi rayosatining 30.11.2024-yildagi №364/5-sonli qarori bilan 08.00.00-Iqtisodiyot fanlari bo'yicha, 08.05.2025-yildagi №370/5-sonli qarori bilan 06.00.00-Qishloq xo'jaligi fanlari bo'yicha "Dissertatsiyalar asosiy ilmiy natijalarini chop etish tavsiya etilgan milliy ilmiy nashrlar ro'yxati"ga kiritilgan.

"Agrobiznes, fan va texnologiyalar" ilmiy-amaliy elektron jurnali 2023-yil 23-maydan O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Administratsiyasi huzuridagi Axborot va ommaviy kommunikatsiyalar agentligi tomonidan **C-5669225** reyestr raqami tartibi bo'yicha ro'yxatdan o'tkazilgan.

Litsenziya raqami: №083688